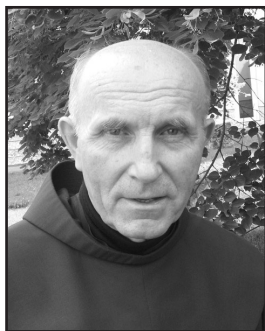

GOSPIN PLAČ

Uz uvod

Piše: dr. fra Slavko Topić

U kršćanskoj liturgiji i, posebno, u pučkoj pobožnosti čašćenje i štovanje Muke Isusove i s tim povezano čašćenje Gospe žalosne vrlo je staro i seže do samih početaka. U svezi s tim i u potvrdu toga štovanja, neka nam bude dopušteno navesti svojevrsnu i jedinstvenu povijesnu nit toga štovanja. To je čašćenje i štovanje „Torinskoga platna“ (čuva se u Torinu u Italiji), jedne od najstarijih, najsvetijih i najvažnijih kršćanskih relikvija, direktno povezanih uz štovanje Muke Isusove. (Radi se o platnu u koje je bilo uvijeno tijelo Isusovo kod ukopa i u kojem je, kod Isusova uskrsnuća, kao u čudesnoj neizbrisivoj fotografiji, ostalo utisnuto (kao vatrom urezano) Isusovo mrtvo tijelo s potpuno jasnim izgledom lica, sa svakom i najmanjom ranom koju je zadobio kod razapinjanja, bičevanja i uopće mučenja. Posebnu dugu i čudesnu povijest „Torinskoga platna“ i njegovu vjerodostojnost najsuvremenija znanost nije mogla oboriti. Naprotiv, znanstvena istraživanja potvrđuju dvije tisuće staru povijest i štovanje ovoga svetoga Platna. To štovanje, prema dugom povijesnom pamćenju i tradiciji od samih početaka, otpočela je sama Majka Isusova, jer je upravo Ona, prema tradiciji, prva prikupila i ljubomorno čuvala, ne samo spomenuto Platno, već i druge predmete Muke i smrti svoga božanskoga Sina). U posebnim svečanim prigodama priređuje se izlaganje javnosti Svetoga platna u torinskoj katedrali radi štovanja i vjerničkoga divljenja. U zadnje vrijeme izlagano je za Jubilarne godine – 2000., i u Godini svećenika - 2010. (10. travnja do 23. svibnja 2010.). Ovdje smo ga spomenuli kao svojevrsni trag vjekovnog spominjanja i štovanja Muke Kristove i žalosti Marijinih.

Dvije pučke pobožnosti kod Hrvata uopće, posebno u Bosni i Hercegovini, snažan su izraz štovanja Muke Kristove i Gospe žalosne. To je pobožnost „Križnoga puta“ i „Gospin plač“. „Križni put“ je do danas najsnažnija javna pučka pobožnost u svim župnim crkvama petkom ili nedjeljom prije pučke Mise tijekom korizme, a privatno često ne samo u korizmi, već i u drugo vrijeme.

POVIJESNI POGLED

Kako smo već istakli, štovanje Muke Isusove i Gospe žalosne vrlo je staro. „Gospin plač“ kao oblik i kao pučka pobožnost također ima svoju dugu povijest. O tome ovdje u najkraćim crtama.

Prema dosadašnjim povijesnim podacima, prvi tragovi Gospina plača, kao oblika i kao pobožne prakse, sežu u 11. stoljeće u Engleskoj. Prvi Plač na latinskom jeziku pod naslovom: „Planctus Beatae Virginis“ (latinska riječ „planctus“ znači plač) pripisuje se sv. Anselmu (1033.-1109.). Spis ima i ove naslove: „Dialogus B. Mariae et Anselmi de Passione Domini“ i „Planctus Beatae Mariae Virginis ad Anselmum de Passione Domini“. Sv. Anselmo iz Aoste u Italiji, najprije svet redovnik-benediktinac, zatim velik opat u opatiji Bec u Engleskoj, također velik i pobožan teolog i filozof svoga vremena, borac za Crkvu i, konačno, velik nadbiskup u Canterburiju, onda i danas vjerskom centru Engleske. Spomenuti „Planctus“ odraz je njegove gotovo mistične duše. U uvodu svoga „Planctusa“ kaže se kako je sv. Anselmo postio i molio Blaženu Djevicu da bi mu pomogla što bolje upoznati i razumjeti bol i muku

našega Spasitelja, Njezina Božanskoga Sina. Gospa mu se osobno ukazala i rekla, da je Isus toliko trpio u svojoj mucu, da to nitko nije u stanju ispriopovjediti bez plača i boli. Tako je nastao Anselmov „Planctus – Plač Gospin“, u kojem sv. Anselmo Gospu pita o Isusovoj mucu (od molitve u Getsemaniju do polaganja u grob na Kalvariji), a Ona mu odgovara. Cijeli Plač je podijeljen u 16 poglavlja.

Vrlo vjerojatno je Anselmov „Planctus“ imao velik poticaj i upliv u kasnijem pisanju i pobožnoj praksi „Gospina plača“. Tako je poznati talijanski pjesnik, Jacopone da Todi (rođen u Todi-ju u Umbriji, 1236., završio pravo u Bologni, oženio plemkinju Vannu, koja je u rušenju zgrade za vrijeme neke svačanosti smrtno nastradala; tom prigodom Jacopone je kod svoje žene neočekivano otkrio da je Vanna ispod svećanih haljina nosila pokornički pojas; sve ga je to snažno potaklo na obraćenje, pridružio se Franjevačkom redu u kojem je uzorno i strogo živio do smrti -1306.), kojega neki smatraju neposrednim pretečom Dantea Alighierija (1265.-1321.), napisao svoj „Il pianto della Madonna – Gospin plač“, svoje glavno životno djelo. Gotovo sigurno je on autor i glasovite latinske marijanske sekvence „Stabat Mater dolorosa - Rascviljena Majka staše“. Njegov „Gospin plač - Il Pianto della Madonna“ u stvari je srednjovjekovna talijanska **lauda** (pohvala), pučkog karaktera, namijenjena prije svega pobožnom puku. Nastanak pučke laude povezuje se direktno sa svetim Franjom Asiškim i njegovom duhovnošću, odnosno zanosom i ljubavlju prema svim stvorenjima, zbog kojih i s kojima treba hvaliti našega Stvoritelja. Franjina lauda „Pjesma bratu suncu“ označila je početak i zamah bezbrojnim pučkim laudama, koje su od 13. do sredine 19. stoljeća u Italiji predstavljale glavnu crkvenu pučku pjesmu (popijevku).

Jacoponeova marijanska lauda „Il pianto della Madonna – Gospin plač“ ima dramski karakter, vrlo ugodnu i zanimljivu formu. Sva je u stihu sedmercu, po četiri stiha u 33 strofe; izuzetak je prva strofa sa tri stiha, koja ostalim strofama služi kao veza i vrlo ugodan ritamski odjek, jer se njezin treći stih rimuje sa četvrtim stihom svake pojedine strofe, sve do posljednje - svega 34 strofe, 135 stihova). Neodoljiva ugodnost je i međusobno rimovanje triju prvih stihova u svakoj strofi (monorim). Kod recitiranja ili pjevanje ovog „Plača – Laude“ izmjenjuju se četiri razna lica: Pisac, Marija, puk i Krist. Tako i sadržaj i izvođenje imaju dramski karakter. To su poznata srednjovjekovna sveta skazanja ili prikazanja, odnosno svete drame, koje predstavljaju važnu etapu u evropskoj dramskoj umjetnosti uopće. Razvojni put je ovako išao. Iz crkvene liturgije razvila se liturgijska drama, iz nje dramatisirana lauda na narodnom jeziku i, konačno, sveto prikazanje ili sveta drama, kako smo je ovdje razumjeli. Takvi (dramski) „Gospini plačevi“ doslovce su preplavili cijelu Evropu, počevši od 13. stoljeća (u Njemačkoj ih je u tom stoljeću bilo 39, od raznih autora).

Sve je to u našim krajevima također snažno odjekivalo. Prvi zapisi „Gospinih plačeva“ kod nas Hrvata, prema dosadašnjim podacima, nalaze se u glagoljaškoj literaturi od 14. do 15. stoljeća (vidi u „Sv. Ceciliji“, 1929., str. 62). Ipak, plačevi nekih autora iz nešto kasnijeg vremena posebno su se nametnuli i u raznim preinakama održali sve do danas.

U tradiciji hrvatskih Plačeva puno je originalnoga i domaćega, evropski (osobito talijanski) Plačevi poslužili su samo kao uzor i nadahnuće. Najstariji tekst Plača nalazi se u Picićevoj (Rapskoj) pjesmarici (1471.). Tridesetak godina kasnije tiskan je glagoljski Plač, po uzoru na Picićev (više dramski). U tom još dotjeranim obliku jest Plač u glagoljskom zborniku Šimuna Klimantovića (1505. i 1514.). Slijedila su izdanja u narativnom obliku: u Osorsko-hvarskoj pjesmarici (1533.), Korčulanskoj (1560.), drugoj Rapskoj (1563.), Budljanskoj (1640.).

Ali za procvat i bogatstvo Plačeva kod nas najzaslužniji je fra Matija Divković (1563.-1631.), bosanski franjevac, rodnom iz Jelašaka. (Tom „*Ocu bosanske književnosti*“, kako ga s pravom nazivamo, graditelj Gospina svetišta u Olovu, fra Lujo Zlouši (1895.-1969.), posvetio je lijevu zapadnu kulu u pročelju današnje crkve. Grob mu se nalazi, prema mišljenju poznatoga arheologa, pok. Đure Baslera - koga je smrt zatekla upravo kad je počeo iskopavati ruševine stare crkve - negdje u prednjem dijelu dvorišta današnje crkve Gospina svetišta u Olovu, u staroj crkvi koja se tu nalazila, vrlo vjerojatno ispred prezbiterija te stare crkve, tako mi je osobno Đuro rekao, nedaleko od crnoga kamena – danas sve zatrpano zemljom zbog izgradnje nove crkve (1936.). Divković je znački napravio prirodan sažetak prethodnih izdanja. Njegov „Plać blažene Divice Marije“ (1616.), prilično kratak (418 stihova), a opet cjelovit, u pripovijedanju spontan i neodoljiv, dobar i praktičan svakome za privatno i zajedničko pjevanje, tiskan u tzv. *Malom nauku karstijanskom*, doživio je mnogo izdanja i poslužio kao uzor svim kasnijim izdanjima. Divković sadržajem slijedi Anselmov „Planctus“, samo s drugačijim rasporedom: umjesto poglavlja, cijeli tekst raspoređuje u dva dijela – od Getsemanijskog groba na Kalvariji i drugi dio događaji nakon toga. Divkovićev „Plać“ poslužio je kao uzor svim kasnijim izdanjima. Među njima se ističu izdanja Citharae Octochordae (1701., 1723.). Odmah nakon toga, godine 1726., Divkovićev „Plać“ obradio je i na svoj način preradio njegov redovnički subrat, fra Toma Babić (1680.-1750.), čiji tekst duboko prožet Divkovićevom građom i potkom, i danas je ponegdje u uporabi (neki krajevi u Dalmaciji). Zatim se pojavio plač: „*Muka G. N. Isusa Krista i plač Majke Njegove*“ (1753.), od fra Petra Kneževića. Nakon njega i po uzoru na njega tiskao je, u pjesmarici „*Vinac bogoljubnih pisama*“ (Budim, 1856.), svoj „Plać“, sa 372 stiha - fra Marijan Jaić, Brođanin (1795.-1858.). U „*Novom vijencu*“ isti „Plać“ (428 stihova osmeraca) tiskan je u Đakovu (1908.) i u Dubrovniku (1915.). U Bosni je danas najpoznatiji spomenuti plač od fra Petra Kneževića: *Muka G. N. Isusa Krista i plač Majke Njegove* (1753.), koji svijet, zbog duljine teksta (1542 stiha osmerca), običaje nazivati «veliki» ili «dugi», za razliku od Divkovićeva «malog» Plača (668 stihova osmeraca) - i danas u uporabi, posebno u Hercegovini (v. „*Molitvenik fra Anđela Nuića*“, Mostar, 1989., str. 263.-285.). Kneževićev Plač je dramatičan i slijedi takve prethodne uzore: izmjenjuju se uloge Pisca, Gospe i Isusa, dok učenik Ivan nastupa samo na početka i pri kraju, dok u spomenutom Divkovićevom „malom“ Plaču nema izdvojenih nastupa pojedinih uloga, već Pisca sam od početka do kraja nastavlja opisivati i voditi cijelo događanje. Oba Plača prepoznatljiva su po prvim stihovima:

Divković	Knežević
« <i>Muka gorka Gospodina o misnici, Isukrsta Božjeg Sina redovnici? Po Ivanu evanđelisti, jur vidite, Koji Gospi plač navisti, ne cvilite?</i> »	« <i>Što ste stali, Što radite, Što se zgodi, Zašto, dakle,</i>

Upoređujući i analizirajući tekstove raznih, ovdje spomenutih „Plačeva“ može se reći da su se stihovi Divkovićeva „Plača“ do danas ipak održali, bilo doslovce (makar i fragmentarno), bilo kao ideja ili kao forma.

PJEVANJE „GOSPINA PLAČA“

Slično kao i „Put križa“, pjevanje ili pobožno privatno recitiranje (moljenje) „Gospina plača“ vrlo je omiljena

vjernička praksa sve do danas. To u prvom redu vrijedi za Bosnu, gdje su danas u uporabi najvećim dijelom Kneževićev - „dugi“, ali nije nepoznat ni Divkovićev - „kratki“ Plač (uglavnom kao privatno pobožno pjevanje ili moljenje).

U Bosni je u zajedničkim javnim pobožnostima prihvaćen Plač od fra Petra Kneževića, vjerojatno zbog svog živog, vrlo osjećajnog dramskog događanja, također zbog svog melodijskog bogatstva i izazova. Svaka uloga ima svoju melodiju, a te su melodije ponekad originalne u pojedinim bosanskim regijama. Tako uloga Pisca danas ima četiri napjeva, prema četiri bosanske pokrajine: fojnički napjev, kreševski napjev, vareški napjev, travničko-livanjski napjev. Napjev za ulogu Ivana je zajednički, isto tako za Isusa, dok napjev za ulogu Gospe varira u pojedinim krajevima, ili bolje rečeno, barem tri takva napjeva poznata su, s neznatnim varijantama, u svakom kraju. Svečano zajedničko pjevanje „Gospina plača“ u crkvi, prema nastupima raznih uloga, prava je sveta drama, sa vrlo dubokim duhovnim pobudama. – Zbog svoje dužine Kneževićev Plač se ne može tiskati ni u jednom molitveniku, već uvijek samo kao zasebna knjižica. Taj plač u Bosni je do sada doživio 38 izdanja. Zadnje izdanje od prije 7 godina (Svjetlo riječi, Sarajevo - Zagreb, 2003.), gotovo je rasprodano. Priredivač toga izdanja (Fra Slavko Topić), u sporazumu sa Izdavačem, predložio je posebno tehničko rješenje za današnje pjevanje ovoga „Gospina plača“. Naime, predložene su tri varijante kod pjevanja: da se pjeva cijeli tekst (svih 1542 stiha), da se, radi kratkoće vremena, pjevaju samo odabrane kitice (u knjižici kitice tiskane masnim slovima, to je 698 stihova, za oko polovinu manje; kod skraćivanja se nije diralo u tijek i redosljed pojedinih uloga, kako stoje u originalu). Treća predložena varijanta, tiskana na kraju cjelovitoga teksta, u stvari jest pobožnost „Križnoga puta“ napravljena od odgovarajućih kitica Kneževićeva Gospina plača. Za svaku od 14 postaja „Križnoga puta“ odabrane su kitice ovoga Plača, koje sadržajem odgovaraju za prizor pojedine postaje. Za uvod i postaje i završetak ove vrste pobožnosti „Križnoga puta“ odabrano je 82 kitice Plača (*Ovoj ideji rado se pridružio pokojni dr. fra Vitomir Slugić i prihvatio da odabere odgovarajuće kitice iz Plača*). Kako smo istakli, razlog za ovu trostruku varijantu i ponudu za pjevanje Gospina plača danas, jest nedostatak vremena, zbog drugih liturgijskih događanja u koje je svijet uključen u Velikom tjednu. Ako se nema vremena organizirati i pripremiti pjevanje Gospina plača u cijelosti, niti po skraćenoj varijanti, onda se „Plać“ može pjevati barem u petak pred Cvjetnicu, ili drugi koji dan kad se obavlja pobožnost „Križnoga puta“ u korizmi, stapajući tako dvije omiljene pobožnosti Plača i Križnoga puta u jednu pobožnost. Tako će se sačuvati tradicija i praksa zajedničkog pjevanja Plača danas. Jer, u tome se u zadnje vrijeme, zbog liturgijskih promjena, znatno popustilo – ponegdje sve do potpune zanemarenosti. Privatno, pjevanje ili recitiranje (moljenje) Plača još uvijek se održava po kućima, zajedno ili pojedinačno, tokom cijele korizme u večernje sate. Inače, prirodno tradicionalno mjesto pjevanja Plača uvijek je bilo (i ostaje!) na Veliki petak uvečer. Praksa danas dirigira drugačija rješenja. Važno je pod svaku cijenu sačuvati ovu dragu pobožnost.

U Hercegovini se uglavnom pjeva Divkovićev Plač, tradicionalno (obavezno!) tiskan u popularnom „*Molitveniku fra Anđela Nuića*“ („*Molitvenik*“ je prvi put tiskan 1892., priredio ga je provincijal hercegovačkih franjevaca, fra Anđeo Nuić, do danas tiskano 24. izdanje - uvijek u vrlo velikom broju primjeraka). I danas pojedine osobe ispevaju cijeli ovaj Plač po vrlo jednostavnom, melodijski i ritmički dosta brzom, često svom vlastitom napjevu.

„Gospin plač“ pjevao se ne samo u Bosni i Hercegovini, već i u Slavoniji, u Dalmaciji. „U zagrebačkoj

Nadbiskupiji, u dekanatu požeškom i našičkom bio je običaj da u korizmi gotovo svaku večer kad se stane mrak hvatati pjevaju djevojke pred križem 'Pláč Gospin'. Kad zazvoni zvono na večernji pozdrav Gospin, odmah prestanu i izmoliv još 'Anđeo Gospodnji', vraćaju se kući. A na Veliki petak pred večer dolaze djevojke pred Božji grob i opet pjevaju Muku Isusovu ili Pláč Gospin.“ (v. „Sv. Cecilija“, 1916., str. 69). – Dakle, kod Hrvata, uopće, pjevanje Gospina plača naša je sveta duhovna baština, koju ne smijemo zanemarivati.

NAPJEVI

Donosimo najprije napjeve za pjevanje Divkovičeva Plača. Tri napjeva povezana uz pjevanje ovoga Plača snimljena su 1980. godine u Neretvici (selo Bukovica – Mirac), napjev snimljen u Borovici kod Kraljeve Sutjeske i napjev snimljen u Rami (selo Jaklići). Osoba koja je pjevala napjev u Borovici slabo se prisjećala teksta, gotovo je sigurno da je improvizirala Divkovičev tekst. Evo tih napjeva:

Napjev iz Neretvice

Zabilježio fra Slavko Topić (1980.)

Dosta brzo

Napjev iz Borovice, Kraljeva Sutjeska

Zabilježio fra Slavko Topić (1980.)

Napjev iz Rame

Zabilježio fra Slavko Topić (1980.)

Slijede standardni napjevi na koje se pjeva Kneževićev Plač u cijeloj Bosni. Naravno, da ti napjevi u pojedinim krajevima imaju neznatne varijante. Evo tih standardnih napjeva:

PISAC

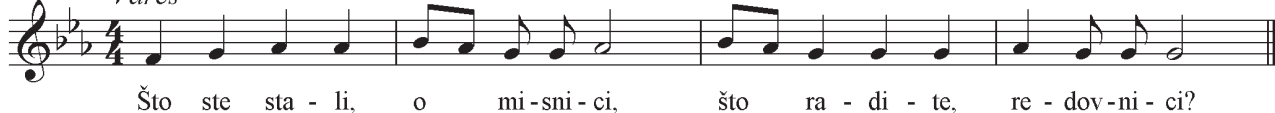
Fojnica

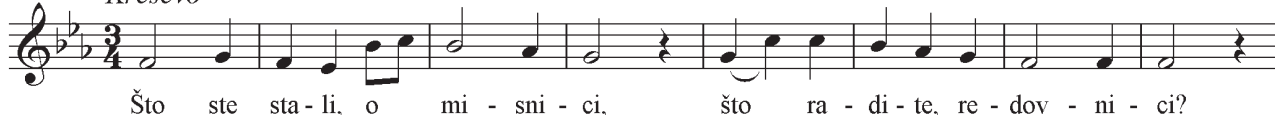
Livno - Travnik

Vareš

Kreševo

GOSPA

I